

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.97/.99(477)

DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.63>**А. В. Іванцова***кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри судоустрою та прокурорської діяльності**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого**orcid.org/0000-0002-4646-4674*

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

У статті проаналізовано зарубіжний досвід щодо регулювання професійної підготовки суддів у таких державах, як Польща, Німеччина, Грузія та Канада. Розглянуто більш детально умови підготовки і проходження підвищення кваліфікації для суддів, помічників суддів. Вказується, який орган із перелічених держав здійснює саме підготовку і підвищення кваліфікації. Так, наприклад, у Польщі це Національна школа судової влади і прокуратури Республіки Польща. Особливістю її діяльності є те, що вона готує кадри як для судових установ, так і для органів прокуратури. Одним із основних завдань даної установи є теоретична і практична підготовка до посади судді, прокурора, асесора прокуратури. Початкова підготовка суддів в Польщі загалом триває 3 роки. У Німеччині це Німецька судова академія, яка здійснює міжрегіональне навчання діючих суддів та прокурорів та не має повноважень із початкової підготовки майбутніх суддів. Початкова підготовка забезпечується системою Juristenausbildung, де викладається єдиний курс права для майбутніх суддів, прокурорів, адвокатів, нотаріусів, юристів. Тривалість такого навчання складає 6-7 років. У Грузії професійну підготовку осіб, які призначаються на посаду судді, здійснює Вища школа юстиції, де забезпечується і перепідготовка діючих суддів із метою професійного вдосконалення, підготовка та перепідготовка кандидатів у помічники суддів та інших фахівців для укомплектування системи загальних судів висококваліфікованими кадрами. Така підготовка триває 10 місяців. У Канаді професійна підготовка суддів здійснюється Національним Суддівським Інститутом. Там існують два види курсів: загальнодержавні та курси, які розробляються на замовлення конкретних судів. Крім того, в Національному суддівському інституті діє система дистанційного навчання, яка має декілька форм: електронний вісник і комп'ютерні навчальні програми; онлайн-курси, відеокурси та інформаційні ресурси. Також визначено, які аспекти досвіду зарубіжного правового регулювання можливо використати, удосконаливши при цьому процедуру підготовки суддів в Україні.

Ключові слова: судді, помічник судді, суддівські кадри, судова система, професійна підготовка.

Ivantsova A. V. INTERNATIONAL EXPERIENCE IN TRAINING PERSONNEL FOR THE JUDICIAL SYSTEM

This article analyzes the international experience for the regulation of professional training of judges in countries such as Poland, Germany, Georgia and Canada. The conditions of training and retraining for judges and assistant judges are considered in more detail. It is indicated which body from the listed states carries out training and advanced training. For example, in Poland it is the National School of Judiciary and Public Prosecution. This institution trains staff for the judiciary and the prosecutor's office. One of the main tasks of this institution is theoretical and practical training for the position of judge, prosecutor and assessor of the prosecutor's office. The initial training of judges in Poland generally lasts 3 years. In Germany, it is a German Judicial Academy, which is an interregional training for incumbent judges and prosecutors and has no significance for the initial use of future judges. Initial training is provided by the Juristenausbildung system, which teaches a single course of law for future judges, prosecutors, lawyers, notaries, and lawyers. The duration of such training is 6-7 years. In Georgia, the appointment of judges is provided by the Higher School of Justice, which provides retraining of current judges for the purpose of professional development, training and retraining of candidates for assistant judges and other specialists to staff the general court system with highly qualified personnel. This training lasts 10 months. In Canada, the National Judicial Institute carries out judicial training of judges. There are two courses at the National Judicial Institute: national courses and courses commissioned by specific courts. In addition, the National Judicial Institute has a distance learning system that takes several forms: an electronic newsletter and computer training programs; online courses, video courses and information resources. Defined aspects of the experience of foreign regulation may be used, thus improved the procedure for judicial training in Ukraine.

Key words: judges, judge's assistant, court staff, judicial system, professional training.

Ефективне функціонування судової системи та здійснення справедливого правосуддя напряму залежить від рівня знань та компетенції самих суддів. Визначаючи напрями вдосконалення професійної підготовки суддівських кадрів, варто звернутися до досвіду *Республіки Польща*. У **Польщі** з 2009 року працює Національна школа судової

влади і прокуратури Республіки Польща. Особливістю її діяльності є те, що вона готує кадри як для судових установ, так і для органів прокуратури. Одним із основних завдань даної установи є теоретична і практична підготовка до посади судді, прокурора, асесора прокуратури, судового референдарія. Начальна підготовка перелічених фахівців

у Польщі має назву «аплікація». Загальну, судову та прокурорську аплікації проводить Центр початкової підготовки Національної школи судової влади і прокуратури, розташований у місті Краків. Загальна аплікація триває 12 місяців, під час яких стажери відвідують заняття у Центрі початкової підготовки та проходять практику в судах та прокуратурах за місцем свого проживання. Після завершення загальної аплікації випускники мають право продовжити навчання в рамках судової чи прокурорської аплікації. Судова аплікація триває 48 місяців, 30 з яких аплікати відвідують заняття в академії та проходять практику в судах і прокуратурі. На тридцятий місяць судової аплікації відбувається іспит на посаду судді, після якого аплікат направляється на стажування як референдарій на 18 місяців. Після завершення судової аплікації випускники мають право надати заяву про призначення на посаду судді. Отже, початкова підготовка суддів у Польщі загалом триває 3 роки. До складу Національної школи судової влади і прокуратури також входить Центр післядипломної освіти та міжнародного співробітництва, розташований у місті Люблині. Курси підвищення кваліфікації для суддів, помічників суддів, судових референдаріїв, прокурорів, асесорів прокуратури, помічників прокурорів, професійних співробітників органів опіки, а також службовців судів та прокуратур мають різні форми, які відповідають потребам адресатів. Національна школа судової влади і прокуратури проводить одноденні, дво- та триденні семінари у своїх навчальних центрах. Тематика курсів торкається різноманітних юридичних питань (наприклад, нові або спірні в застосуванні законодавчі норми), а також «гнучких» навичок та компетенцій, в тому числі міжособистісної комунікації, професійного вигорання, етики поведінки, теми в галузі економіки, соціології тощо. Друга форма навчання в Центрі післядипломної освіти та міжнародного співробітництва – це спеціалізовані курси післядипломної освіти, які проводяться спільно з вищими навчальними закладами, науково-дослідними центрами. Тематика таких курсів включає кримінально-процесуальне законодавство, цивільне, трудове, господарське, казначейське, сімейне право, публічні виступи тощо. Програмою підвищення кваліфікації передбачаються також циклічні курси з окремих юридичних питань [1, с. 2–4].

У Німеччині працює Німецька судова академія, яка здійснює міжрегіональне навчання діючих суддів та прокурорів та не має повноважень з початкової підготовки майбутніх суддів. Початкова підготовка забезпечується системою *Juristenausbildung*, де викладається єдиний курс права для майбутніх суддів, прокурорів, адвокатів, нотаріусів, юристів [2, с. 76–78]. Модель

підготовки так званого повного / єдиного юриста в Німеччині враховує однакову освіту для вищезазначених професій. Перевагою такого підходу у країні вважають те, що кожний юрист вивчає всі галузі права (цивільне, кримінальне, публічне) та ознайомлюється із ключовими сферами діяльності юриста (судочинство, управління, юридична консультація). Тривалість такого навчання складає 6-7 років. Щодо підвищення кваліфікаційного рівня працюючих суддів, то в Німеччині користуються принципом «навчатись упродовж всього життя». Законом врегульовано обов'язкове підвищення кваліфікації суддів. Окремі закони Німеччини прописують положення про спеціальні знання судді (наприклад, у галузі права про банкрутство). Кожний суддя вирішує сам, якою мірою йому необхідно підвищувати свою кваліфікацію. Виняток: під час випробувального терміну є обов'язкові заходи з підвищення кваліфікації для суддів-початківців. Обов'язкова програма для таких суддів відбувається в перший рік роботи, триває 10 днів та розподілена на декілька модулів. Також судді-початківці працюють із суддями-менторами (досвідченими суддями), які надають поради та консультують молодих колег та користуються колегіальним консультуванням. Мета таких консультувань – навчання/укріплення комунікативної компетенції суддів-початківців; краща самооцінка впливу на сторони в процесі під час усного розгляду справи; уникнення комунікативних помилок; покращення компетенції в питаннях мирного урегулювання спорів (мирова угода) [3].

У Грузії професійну підготовку осіб, які призначаються на посаду судді, здійснює Вища школа юстиції. Так, питання початкової підготовки регулюються відповідно до статей 19–28 Закону «Про Вищу школу юстиції», статтями 13–25 її Статуту (НСОЈ), а також рішенням Незалежної ради Вищої школи юстиції.

Сьогодні така підготовка триває 10 місяців. Тривалість початкової підготовки була скорочена з 14 до 12, а потім і до 10 місяців, що викликало занепокоєння в міжнародних експертів, оскільки європейська практика показує, що для гарної підготовки суддівського корпусу необхідно більш тривалий час навчання.

Грузинські законодавці пояснюють, що час підготовки було скорочено з метою якнайшвидшого заповнення наявних вакансій і що якість підготовки при цьому не постраждала. Проте світові експерти переконані, що скорочення часу підготовки майже на 40% не може не спричинити погіршення її якості. Тим паче, п. 29 Висновку № 4 КРЕС чітко закріплює: підготовка повинна бути достатньо тривалою [4].

Незважаючи на це, сьогодні термін такої підготовки не змінено і вона включає теоретичний

курс, стажування та семінарські заняття. Теоретичні заняття тривають п'ять місяців і присвячені переважно освоєнню навичок суддівства (зокрема, розглядаються порядок слухання справ, складання проекту процесуальних документів та етичні норми). Використовувані методи включають семінари, участь у рольовій моделі судового засідання і обговорення питань в ув'язці з практичною підготовкою.

Після теоретичних занять проводиться чотиримісячне стажування в судах або прокуратурі і одномісячна семінарська підготовка.

Цікавим є положення грузинського законодавства, відповідно до якого договори з викладачами спеціальної освітньої установи укладаються не більше ніж на два роки. До того ж у профільному Законі не наводиться жодних інших критеріїв щодо викладачів і лекторів Вищої школи юстиції, але передбачено періодичне залучення експертів різної спеціалізації. На практиці до викладацької роботи у Школі залучають суддів вищих категорій та тих фахівців, які не входять в суддівське співтовариство: психологів та журналістів. У законодавстві немає положень, які передбачають можливість прикомандирування фахівців для роботи у Вищій школі юстиції.

Після завершення теоретичної частини проводиться іспит із метою оцінки знань, отриманих кандидатами. Ключове завдання заключного іспиту з тематичного розділу – оцінити знання теорії, придбане в ході навчання. Склад екзаменаційної комісії формується і затверджується незалежною радою за поданням директора Школи.

Наступним етапом перевірки знань кандидатів у судді є письмовий іспит. Слухачам дається конкретна справа із судової практики, вони складають процесуальні документи. Результати цього іспиту розглядає комісія у складі судді Верховного суду, члена Вищої ради юстиції, представника державного юридичного ВНЗ, членів, що признаються Незалежною радою та директор Школи.

За умови успішного завершення теоретичної частини кожен слухач у рамках початкової підготовки проходить тримісячне стажування. Причому чинне законодавство Грузії передбачає обов'язкове або альтернативне стажування, залежно від характеру установи, в якому воно проводиться. Обов'язкове стажування відбувається в судах загальної юрисдикції, а альтернативне – в нотаріальних конторах, прокуратурі та інших органах державної влади. Згідно із чинними нормативно-правовими актами кожній установі, в якій проводиться стажування, призначається координатор, який: а) проводить і контролює стажування слухачів; б) після закінчення стажування виставляє кваліфікаційну оцінку і дає письмову характеристику стажиста; с) після закінчення стажування направляє керівнику стажування звіт про виконанні програми [5].

Із зазначеного можна зробити висновок про те, що в цих установах координатор стажування є єдиним, хто бере на себе вирішення питань навчання (підготовки) стажиста і одночасно виконує наглядову функцію. Координатор відповідає за розподіл повсякденних обов'язків, до яких можуть відноситися підготовка проектів рішень або складання процесуальних документів, а також інші доручення в рамках повсякденної роботи судів. Загалом науковці, практики та експерти, ознайомлені з грузинським досвідом, стверджують, що стажування організовано досить добре і присвячене практичному освоєнню професії.

Вищою школою юстиції Грузії забезпечується і перепідготовка діючих суддів із метою професійного вдосконалення, підготовка та перепідготовка кандидатів у помічники суддів та інших фахівців для укомплектування системи загальних судів висококваліфікованими кадрами. Безперервна програма навчання суддів складається із тренінгів, семінарів, практикумів і навчальних поїздок. Основна мета такого навчання – поліпшення кваліфікації діючих суддів і судової практики в цілому. Під час розроблення навчальних програм для підвищення кваліфікації Вища школа юстиції звертається за рекомендаціями до представників касаційних, апеляційних та судів першої інстанції. Європейські експерти зауважують, що такий підхід за умов грамотної реалізації стає доброю основою для об'єднання учбових програм із тим, щоб у повному обсязі відобразити в них наявні потреби суддів у професійній підготовці. У цілому на координацію таким процесом йде від трьох до трьох з половиною місяців [6].

Цікавим досвід Грузії є ще й в тому, що чинне законодавство передбачає право вибору суддів відповідних тем і програм у рамках підвищення кваліфікації. Тобто суддя залежно від своєї спеціалізації, наявних знань, досвіду самостійно обирає для себе напрями для розвитку.

У Канаді професійна підготовка суддів здійснюється Національним суддівським інститутом, основними принципами діяльності якого є: 1) обов'язкове чергування форм навчання (лекція/тренінг); 2) дотримання правила: лекційне заняття – донесення інформації, тренінг – отримання певних умінь і навичок; 3) формування навчального курсу за схемою: вибір теми – визначення навчальних цілей – зміст навчання і інструменти – оцінка результатів курсу; 4) формування «команди» курсу (педагог, суддя, експерт, громадськість); 5) формування засобів оцінювання ефективного курсу. У Національному суддівському інституті існують два види курсів: загальнодержавні та курси, які розробляються на замовлення конкретних судів. Існує потреба в навчальних

курсах юридичної спільноти та слухачів цих курсів. Узагальнені пропозиції надходять до наглядової ради інституту для обговорення. Остаточні висновки передаються на розгляд Канадської ради суддів, яка вирішує, схвалити чи не схвалити конкретний навчальний курс. У навчальних програмах обов'язково мають відображатися зміни в законодавстві Канади. Крім того, в Національному суддівському інституті діє система дистанційного навчання, яка має декілька форм: електронний вісник і комп'ютерні навчальні програми; он-лайн курси, відео курси та інформаційні ресурси [7].

Варто відзначити, що з метою створення в Україні сприятливих умов для економічного зростання шляхом утвердження верховенства права у 2012–2017 роках реалізовано канадсько-український проект «Суддівська освіта задля економічного розвитку», який орієнтований на розвиток професійних вмінь і навичок суддів у сфері врегулювання спорів, що стосуються приватних компаній та підприємців. Так, 9 грудня 2016 року в місті Києві Національна школа суддів України спільно із зазначеним українсько-канадським проектом провела IV міжнародну науково-практичну конференцію «Національні стандарти суддівської освіти та кращі міжнародні практики в дії» [8]. Виконавчий директор Національного суддівського інституту Канади Адель Кент відзначила, що ключовими факторами, які визначають успіх суддівської освіти, є: 1) лідерство суддів, координація; 2) тривимірність: зміст, вміння та розуміння контексту; 3) три кити суддівської освіти: належне залучення суддів, науковців (дослідників) і громади (практиків); 4) потреба в допомозі й консультаціях; 5) навчальні заходи розроблені спеціально для суддів, «локального контексту»; 6) підтримка за допомогою «навчання викладацького складу»; 7) запровадження програм з ефективною структурою; 8) використання принципів навчання дорослих; 9) заплановані процеси оцінювання і зворотного зв'язку.

Лідерство суддів, залучення і координація включають зацікавленість голів судів, залучення поважних лідерів у кожному суді до планування й викладання програм, щільну координацію з комітетами із суддівської освіти (лідерами судів).

Тривимірний підхід до процесу планування й розробки програми: матеріальне право на розвиток; вдосконалення навичок і аналіз соціального контексту; відповідне бачення соціального контексту й проблематики слід систематично шукати, виявляти і враховувати на всіх стадіях планування й викладання.

Потреба суддів у допомозі й консультаціях: суддівська освіта має відображати навчальні потреби суддів у змісті та структурі навчальної програми і під час її викладання.

Максимальна ефективність навчання досягається за допомогою застосування практичних проблем, з якими стикаються судді у своїй роботі. Канадські фахівці наполягають, що навчальні програми, розроблені спеціально для суддів, готуються самими суддями, з розумінням складності ролі судді та окремих завдань і обов'язків, які виконують судді. Навчальні програми слід розробляти так, щоб вони розширювали можливості суддів. Говорячи про «локальний контекст», Адель Кент звертає увагу, що судді мають формувати своє навчання з урахуванням власного контексту. А тому програми мають адаптуватися до потреб аудиторії. Програми можуть зосереджуватися на різних складових частинах: або на змістовному, або на навичках, або на соціальному контексті. Але усі вони мають бути спеціалізовані, належно підлаштовані або адаптовані під локальні потреби. Щодо підтримки за допомогою «навчання викладацького складу», то судді мають формувати своє навчання з урахуванням власного контексту. А тому програми мають адаптуватися до потреб аудиторії та використовувати принципи навчання дорослих, які стимулюють активне навчання: увагу до різноманітних стилів навчання; можливість залучення у процес і дискусії; практичне навчання на основі реальної проблематики; добре забезпечені і зосереджені на конкретних задачах заняття в малих групах.

За результатами українсько-канадського проекту налагоджена плідна співпраця Національної школи суддів України та Національного суддівського інституту Канади.

Досвід підготовки кадрів для судової системи, що існує в зарубіжних країнах, може бути корисним для України в частині, що стосується запровадження практики, а також етапності підготовки.

У статті проаналізовано зарубіжний досвід щодо регулювання професійної підготовки суддів в таких державах, як Польща, Німеччина, Грузія та Канада. Українському законодавцю варто звернути увагу на деякі аспекти зарубіжного досвіду, такі як запровадження спільного навчання суддів та інших професій, наприклад прокурорів, надання права суддям самим обирати програму для підвищення кваліфікації, регламентація особливостей професійної підготовки, запровадження спрощеної підготовки для кандидатів на посаду судді з досвідом роботи.

Література

1. Борковскі Г. Польський досвід підготовки кандидатів на посаду суддів. Результати першого національного добору кандидатів на посаду судді: досвід, шляхи удосконалення та запровадження спеціальної підготовки кандидатів: матер. Міжнарод. семінару-практикуму (22–24 лютого 2012 р.). Львів, 2012. С. 1–7.
2. Шишкін В. Судові системи країн світу. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 318 с.
3. Мельник М. Належна професійна підготовка суддів як складова судової реформи: міжнародний досвід та його адаптація до вітчизняного законодавства. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2013. № 2. С. 8–12.
4. Висновок № 4 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо належної підготовки та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях, схваленому 27 листопада 2003 р. *Вища Рада правосуддя: офіц. сайт*. URL: http://www.vru.gov.ua/content/file/Opinion_1-18.pdf (дата звернення: 29.06.2020).
5. Судебные системы европейских стран: справочник / пер. с франц. Д. Васильева и с англ. О. Кобякова. Москва, 2012. 336 с.
6. Швиденко Я., Кошинець В. Деякі аспекти кваліфікаційної підготовки суддів (з досвіду зарубіжних країн). *Вісник Державної судової адміністрації України*. 2012. № 4(25). С. 59–67.
7. Слово Національної школи суддів України. Фахове загальнодержавне науково-практичне та науково-методичне юридичне видання № 4(17) 2016. С. 98–104. URL: <http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/slovo-4-2016.pdf> (дата звернення: 29.06.2020).
8. Національна школа суддів України. *Офіційний сайт*. URL: <http://nsj.gov.ua/ua/news/obgovorennya-natsionalnih-standartiv-suddivskoi-osviti-ta-krashih-mijnarodnih-praktik-v-dii/> (дата звернення: 29.06.2020).